

Наталія Лукаш,
кандидат філологічних наук,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ФУНКЦІЇ ПОРІВНЯЛЬНИХ ЗВОРОТІВ У РЕЧЕННЯХ ІЗ ПРЕДИКАТАМИ КІЛЬКОСТІ

Значеннєва розмаїтість предикатів кількості зумовила розширення діапазону граматичних засобів їхньої реалізації: крім числівників, функцію типових заповнювачів предикатної позиції в реченнях Sub + Praed_{quant} виконують «іменники, прикметники, прислівники, дієслова, займенники, а також одиниці, що виходять за частиномовні межі, – фразеологізми, порівняльні звороти, кількісно-іменні сполуки тощо» [3, с. 58]. Попри значний інтерес вітчизняних лінгвістів до квантитативних предикатів (див. праці І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка, Н. Костусяк, О. Межова, Н. Попович, К. Шульжука та ін.), деякі питання залишаються відкритими. З-поміж них – семантико-синтаксичні параметри речень, структурованих за участю порівняльних зворотів з кількісною семантикою.

В українському мовознавстві порівняльний зворот трактують як частину простого речення, що складається з порівняльного сполучника та повнозначного слова й виражає значення порівняння. Він може виконувати власне-порівняльну, модально-порівняльну й порівняльно-об'єктну функцію [1, с. 504]. Компаративні звороти ускладнюють семантико-синтаксичну структуру елементарного простого речення, оскільки вони є не чим іншим, як трансформами, неповними варіантами підрядних частин складного речення [2, с. 297]. Через це їх іноді кваліфікують як неповні підрядні речення [1, с. 505]. Пор.: *На вулиці дітвори – як маку (Остап Вишня) ← На вулиці дітвори так само багато, як багато є маку.*

В елементарних синтаксичних конструкціях із предикатами кількості порівняльні звороти можуть заповнювати предикатну або об'єктну позицію. У предикатній позиції речень структурної схеми Sub + Praed_{quant} зафіксовано звороти, що вказують на надзвичайно велику або надзвичайно малу кількість кого-, чого-небудь, напр.: *...поля обмаль, а людей – як сарани* (М. Коцюбинський); *...і грошей у нього було – як гною* (В. Нестайко); *Годинників у них – як сміття...* (О. Гончар). Лексико-семантичний склад іменників, які входять до порівняльних зворотів із квантитативною семантикою, охоплює назви невеликих тварин, переважно комах (*муха, бджола, мураха*), рослин (*мак, біб*), суміші / сукупності дрібних частинок, предметів чи істот (*дим, попіл, гній, сміття, пісок, комахня, мурашня, сарана*), просторових понять (*майдан, базар, ярмарок, церква*) тощо.

Морфологічні варіанти розгляданих предикатів представлені переважно формами «ЯК/МОВ+N_{gen}»: *як бобу, як гною, як маку, як мошви, як мурашви, як псів, як собак, як сарани, як сміття, як трави* і под. Наприклад: *Здоровенькі були, люди! Та тут вас як маку* (Олександр Олесь); *У них грошей як гною* (В. Яворівський); *...і було їх [душ] – мов зір* (В. Дрозд); *А дичини в плавнях – як комашні...* (В. Нестайко); *...їх [кандидатів наук] у тому інституті – як мух* (Є. Дудар); *...горобців на деревах навколо плацу – як попелу...* (Григорій Тютюнник).

Високий ступінь продуктивності мають конструкції «ЯК/МОВ+N_{gen}+Prep+N_{loc}», як-от: *як бджіл у вулику, як зірок на небі, як листу на дереві, як оселедців у бочці*. Наприклад: *Женихів у тебе, хвалить бога, як цвіту в городі...* (Марко Вовчок); *...скіфських могил тут, у південних полях, було як у небі хмар...* (М. Вінграновський).

Окремим морфологічним різновидом квантитативних предикатів є компаративні звороти з невербалізованим об'єктом порівняння, побудовані за моделлю «ЯК/МОВ+Prep+N_{loc}». Їх структурують іменники з локативною семантикою: *як на ярмарку, як у церкві, як на майдані, як на курорті, як у мурашнику*. Наприклад: *Народу, повіриш, як на ярмарку...* (Григорій Тютюнник).

Зафіксовано також квантитативні предикати, експліковані порівняльними зворотами «ЯК/МОВ+Prep+N_{gen}+N_{gen}»: *як у кози хвоста, як у зайця хвоста, як у собаки бліх*. Наприклад: *Самі знаєте, що у деяких запорожців імен, як у собаки бліх* (В. Малик).

Деякі компаративні звороти з неозначеною квантитативною семантикою – *як бджіл по весні, як бджіл у вулику, як гною, як грибів після дощу, як за гріш маку, як зірок на небі, як кіт наплакав, як маку, як оселедців у бочці, як піску морського, як сарани, як сміття, як у kota сліз, як цвіту в городі, як цвіту по всьому світу* тощо – зазнали фразеологізації, що відображено в лексикографічних джерелах. Наприклад: *Тих Марій на світі – як за гріш маку!* (М. Коцюбинський); *В самих, правда, їжі тієї – мов кіт наплакав* (Є. Гуцало); *Діти мої, діти! Є вас як цвіту по всьому світу, тільки вас коло матері нема!..* (Марко Вовчок). Це не замкнене щодо компонентного складу угруповання постійно поповнюється новими одиницями, які регулярно актуалізують кількісне значення.

Порівняльні звороти – заповнювачі правобічної позиції зафіксовані в реченнях із квантитативно-компаративними предикатами, які встановлюють кількісні характеристики предметів через порівняння з іншими предметами, констатуючи кількісну перевагу одних над іншими. На основі їхньої обов'язкової валентності формується семантико-синтаксична структура речення, у якій предикатна синтаксема прогнозує дві субстанційні синтаксеми – суб'єктну та об'єктну. Останню конституюють порівняльні звороти, побудовані за моделлю «НІЖ/АНІЖ + N_{gen}» (рідше «ЯК + N_{gen}», «ЧИМ + N_{gen}», напр.: *Краси більше, ніж погані* (В. Шевчук); *Їх [старих і малих] було ... більше, ніж невільників* (Є. Придан); *...куль більше, аніж серцець!* (Д. Павличко); Повнозначне слово в порівняльному звороті може супроводжуватися залежними від нього словами, пор.: *Хороших ораторів знайдеться ... менше, ніж хороших поетів* (Г. Сагач).

Отже, у реченнях структурної схеми Sub + Praed_{quant} порівняльний зворот може бути засобом вираження предикатної або об'єктної синтаксеми.

Джерела та література

1. Вихованець І. Р. Порівняльний зворот. *Українська мова* : енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови ; редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
2. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
3. Степаненко М., Лукаш Н. Лексична і граматична реалізація предикатів кількості в українській мові : монографія. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : Дивосвіт, 2018. 318 с.
4. Шитик Л. В. Синкретичні порівняльні конструкції в українській мові. *Вісник Черкаського університету*. Серія «Філологічні науки». Черкаси, 2003. Вип. 46. С. 63–68.
5. Юрченко О. С., Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь. Харків : Основа, 1993. 176 с.

Наталя Матвеева
доктор філософії з філології,
Інститут української мови,
Національна академія наук України

ДВОМОВНІСТЬ У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ КИЄВА

Мовне питання в Україні є особливо актуальним, адже попри очевидну чисельну перевагу на території держави представників українського етносу, у суспільстві панує двомовність. Така ситуація є джерелом постійного мовного конфлікту, основна суть якого полягає в тому, що використання української мови як державної здебільшого обмежене лише офіційними сферами, тимчасом як у повсякденному спілкуванні часто домінує російська. У зв'язку з цим мовні питання часто стають предметом маніпуляцій і пропаганди. Хоча для